

СУЧАСНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ, СТАНДАРТІВ І ПРАВИЛ СТОСОВНО ПРИНЦИПІВ ТА ПОРЯДКУ ПРОВЕДЕННЯ ІНСПЕКЦІЙ ПЕНІТЕНЦІАРНИХ УСТАНОВ

I. В. Іваньков

кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник
науково-дослідного центру з питань діяльності
органів та установ виконання покарань
Академії Державної пенітенціарної служби України

Актуальність проведення регулярних, компетентних та інтенсивних інспекцій тюремних установ обумовлена сучасними процесами реформування пенітенціарної системи України, зокрема, ліквідацією Державної пенітенціарної служби України й передачею її повноважень Міністерству юстиції України. Мета інспекцій, як зазначається у новій редакції Мінімальних стандартних правил ООН щодо поводження з ув'язненими 2015 р. (далі – Правила Мандели), повинна полягати в тому, щоб «упевнитися, що управління тюремними

установами здійснюється згідно з діючими законами, нормативно-правовими актами, політикою та процедурами, що їхня робота відповідає завданням, поставленим перед пенітенціарними і виправними службами, і що права ув'язнених захищені» [1]. Саме інспекції можуть і повинні виступати важливим превентивним заходом, що дозволить своєчасно виявити неприйнятні умови і неправомочні дії на ранній стадії та уникнути серйозних конфліктних ситуацій з порушенням прав людини в місцях позбавлення волі.

Визначені завдання потребують відповідного наукового обґрунтування на національному рівні, зокрема, проведення всебічного аналізу існуючих міжнародних нормативно-правових актів, стандартів і правил із пенітенціарної проблематики, що й обумовило мету цієї публікації.

Теоретичною основою написання статті стали праці вітчизняних і зарубіжних учених, присвячені проблемам інспекцій тюремних установ в Україні й зарубіжних країнах. Серед них праці: В. А. Бадири, Т. А. Денисової, С. Ф. Де-

нисюка, Г. В. Єпура, О. І. Іванькова, В. Ф. Кавуна, В. А. Капустинського, В. В. Кареліна тощо.

Разом з тим аналіз наукової літератури свідчить про те, що вчені приділяли недостатньо уваги висвітленню питання ролі і місця національного превентивного механізму в галузі забезпечення прав ув'язнених і засуджених в сучасній Україні. Очевидно, що сучасне кримінально-виконавче законодавство потребує нового осмислення ідей, спрямованих на розширення наукового знання про завдання і практику проведення інспектування тюремних установ в Україні з урахуванням вимог оновлених міжнародних нормативно-правових актів, стандартів і правил та позитивного зарубіжного досвіду.

Мета цієї статті полягає у висвітленні змісту сучасних рекомендацій, які містяться у міжнародних нормативно-правових актах, стандартах, правилах і обумовлюють важливість внутрішніх (адміністративних) інспекцій, що повинні проводитись центральними органами тюремного управління, та зовнішніх перевірок, що повинні проводитись незалежними від тюремної адміністрації органами, компетентними міжнародними або регіональними органами.

Дотримання міжнародних, а також національних правил поводження із засудженими та ув'язненими повинні сприяти регулярні, компетентні й інтенсивні інспекції тюремних установ, за умови, що їхні результати не будуть ігноруватися, а за їх підсумками відповідними органами будуть вжиті належні заходи. Наслідками інспекцій повинна стати активна реакція громадськості й політиків на звіти, опубліковані інспекційною комісією, яка є надзвичайно

ефективною для забезпечення дотримання правил.

Однак, яким би важливим засобом забезпечення прав ув'язнених не було б проведення інспекцій, вони не єдиний засіб, що гарантує виконання правил. В остаточному підсумку ліквідація традицій таємності, яка часто оточує тюремні установи, і ті події, що відбуваються за їх стінами, – ось основна гарантія того, що тюремні правила будуть втілені на практиці.

Інспекції, що повинні проводитись компетентними фахівцями, які відзначаються високими особистими якостями, є безумовно важливим інструментом забезпечення гарантій серйозних зусиль до максимально можливого виконання правил і досягнення цілей тюремного ув'язнення. Правило 83 Правил Манделі категорично вимагає проведення інспекцій: «Повинна існувати... система регулярних інспекцій пенітенціарних установ та пенітенціарних служб» [1].

Згідно з рекомендаціями Правил Манделі ця система має бути подвійною і складатися, по-перше, з внутрішніх або адміністративних інспекцій, що повинні проводитись центральними органами тюремного управління; по-друге, із зовнішніх перевірок, що повинні проводитись незалежним від тюремної адміністрації органом, яким може бути компетентний міжнародний або регіональний орган.

Саме поняття «інспекція» визначає: 1) систему нагляду за правильністю дій і додержанням встановлених правил різними підприємствами, установами; 2) органи управління, покликані наглядати за виконанням установлених правил, що поєднують контрольні функції з певними адміністративними правами. До завдань

інспекцій входить також прийняття на місці заходів до виправлення недоліків [2]. Таким чином, інспекції, що уважно наглядають за станом тюремних режимів або офіційно вивчають їх діяльність, щоб упевнитися, що політика і практика відповідають законам і розпорядженням, є дуже важливими і для ув'язнених, і для співробітників тюремних установ. Ув'язнені отримують право відбувати покарання в умовах, передбачених законом і розпорядженнями, співробітники тюремних установ несуть відповідальність за створення умов для реалізації прав ув'язнених та забезпечення виконання покарання відповідно до тих самих законів і приписів. Отже, належним чином проведені інспекції надають гарантію того, що ситуація у тюремних установах відповідає цим правилам.

Слід підкреслити, що інспекції можуть і повинні виступати важливим превентивним заходом, що дозволяє виявити неприйнятні умови та неправомочні дії на ранній стадії і, таким чином, допомагає уникнути більш серйозних конфліктних ситуацій з порушенням прав людини. В іншому випадку, якщо політика і практика діяльності окремої тюремної установи або національної пенітенціарної системи в цілому визнаються задовільними, це допоможе впровадженню і поширенню їх досвіду, що, у свою чергу, буде сприяти досягненню загальних цілей боротьби зі злочинністю.

Термін «тюремні установи» слід розуміти широко, оскільки Правила Манделі застосовуються до всіх категорій ув'язнених і підслідних*, тому інспекціям повинні підлягати не тільки тюрми, а й камери для попереднього ув'язнення в поліції та судах, а також інші місця утри-

* Відповідно до Правила 111 Правил Манделі підслідні (підслідні ув'язнені) – це особи, які заарештовані або перебувають в ув'язненні за звинуваченням у кримінальному злочині і утримуються або в поліцейських дільницях, або в тюремних установах (слідчих ізоляторах), але ще не викликані в суд і не засуджені [1].

мання всіх категорій осіб, на яких поширюється дія Правил.

Щоб інспектування дало ефективний результат, слід дотримуватись таких конкретних умов. По-перше, Правила Мандели вимагають, щоб інспекції проводилися на регулярній основі, тобто постійно і з розумною частотою. По-друге, при інспектуванні має проводитися оцінка всіх умов утримання, послуг і заходів, що здійснюються у тюремній установі, а також оцінка рівня взаємин між персоналом та ув'язненими. По-третє, відповідно до ч. 2 Правила 84 Правил Мандели до складу груп зовнішньої перевірки повинні входити кваліфіковані та досвідчені інспектори, які призначаються компетентним органом, в тому числі медичні фахівці, причому належну увагу слід приділяти збалансованому представництву чоловіків і жінок. Саме судження досвідчених і кваліфікованих інспекторів, здатних виявити і зафіксувати зловживання, необхідні для ретельного аналізу ситуації у тюремній установі. Тому до звітів і рекомендацій інспекторів треба ставитися з належною увагою [1].

Слід підкреслити, що поруч із плановими інспекціями необхідно проводити спеціальні інспекції у випадку бунтів, масових непокор та відмов від прийняття їжі, застосування вогнепальної зброї, групового насильства, загибелі ув'язнених за обставин, що викликають підозри тощо. У будь-якому випадку за наявності надзвичайних або екстремальних обставин необхідно, щоб до складу комісії входили досвідчені, кваліфіковані і незалежні експерти, спроможні у кожному випадку провести неупереджене інспектування,

яке б ґрунтувалось на фактичних обставинах [3, с. 140].

Як уже зазначалося, інспекції насамперед мають проводитися інспекторами, які підзвітні адміністрації чи міністерству, у веденні яких знаходяться тюремні установи. Цю вимогу підтверджують Європейські пенітенціарні правила*, які у Правилі 92 зазначають, що «пенітенціарні** установи регулярно інспектуються урядовими органами з метою оцінки того, чи відповідає управління ними вимогам національного законодавства та міжнародного права, а також положень даних Правил» [4]. Отже, такі інспекції припускають, що відповідне міністерство чи відомство мусить чітко сформулювати і поширити інформацію про цілі і основні принципи робочих методик. Про інспекції необхідно повідомляти заздалегідь. Однак, щоб уникнути наведення приховування інформації та фактичного стану справ спеціально до моменту проведення оголошеної інспекції, проводяться також і неоголошені інспекції.

Інспектори повинні перевіряти такі параметри: процедура прийому ув'язнених; застосування заходів дисциплінарного стягнення; законність заходів для забезпечення режиму утримання; підтримання порядку та чистоти в будівлях тюремних установ; турбота про здоров'я ув'язнених та повнота надання медичних послуг; наявність можливостей для отримання освіти й соціальної допомоги. В обов'язковому порядку інспектори мають опитати ув'язнених про їхнє життя у тюремній установі, однак опитування (бесіди) повинні відбуватись без участі співробітників, що є умовою вільного висловлювання ув'язнених.

У статті 11 Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження і покарання зазначено, що «кожна держава-учасник систематично розглядає правила, інструкції, методи і практику щодо допиту, а також умови утримання під вартою і поводження з особами, підданими будь-якій формі арешту, затримання чи ув'язнення на будь-якій території, що перебуває під його юрисдикцією, з тим, щоб не допускати будь-яких випадків катувань». У статті 12 Конвенції визначається, що «кожна держава-учасниця забезпечує, щоб її компетентні органи проводили швидко і неупереджене розслідування, коли є достатні підстави вважати, що катування було застосоване на будь-якій території, що перебуває під її юрисдикцією». Згідно з пунктом 1 статті 16 Конвенції це ж зобов'язання поширюється на випадки жорстокого, нелюдського або принижуючого гідність поводження і покарання [5].

У Факультативному протоколі до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження і покарання йдеться про створення системи регулярних відвідувань, що здійснюються незалежними міжнародними та національними органами, місць, де перебувають ув'язнені, з метою попередження тортур та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження і покарання. З цією метою створений Підкомітет з попередження катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження і покарання Комітету проти катувань (далі – Підкомітет з поперед-

* Рекомендація № R (2006)2 Комітету Міністрів держав-учасниць, прийнята Комітетом Міністрів 11 січня 2006 року на 952-й зустрічі заступників Міністрів.

** Відповідно до Правил 10.2 Європейських пенітенціарних правил, в принципі, особи, взяті під варту відповідно до рішення суду, та особи, засуджені до позбавлення волі, повинні утримуватись тільки в пенітенціарних закладах (установах), тобто в закладах, призначених для утримання саме цих двох категорій ув'язнених [4].

ження), який виконує свою роботу в рамках Статуту ООН і керується його цілями та принципами, нормами ООН, що стосуються поводження з ув'язненими, а також принципами конфіденційності, неупередженості, невідбірковості, універсальності та об'єктивності. Кожна держава-учасниця створює, призначає чи підтримує на національному рівні один або кілька органів для відвідувань з метою попередження тортур та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження і покарання (національний превентивний механізм) [6]. Слід підкреслити, що нагляду і контролю за виконанням кримінальних покарань у Кримінально-виконавчому кодексі України (далі – КВК України) присвячена гл. 24, яка гарантує повноцінний і дієвий відомчий контроль, прокурорський нагляд [7].

«Принципи ефективного попередження і розслідування позазаконних, безпідставних і сумарних страт» 1989 р. і «Принципи ефективного розслідування та документування катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання» 2000 р. (Стамбульські принципи) стали керівництвом для правоохоронних органів та інших національних інституцій щодо захисту прав ув'язнених, попередження та розслідування злочинів відносно них. Вони підкреслюють важливе значення створення системи контролю над всіма посадовими особами та правоохоронними органами, яка повинна включати ретельне протоколювання, інспектування та повідомлення сімей і законних представників про затримання особи, ретельний збір і розгляд відповідних доказів [8]. Стамбульські принципи містять необхідні процедури, що повинні застосовуватися державами з метою забезпечення оператив-

ного та ефективного розслідування скарг та повідомлень про катування або жорстоке поводження. У них докладно розглядаються питання, які стосуються незалежності осіб, котрі проводять розслідування, повноважень і обов'язків органів розслідування, захисту свідків і всіх осіб, задіяних у розслідуванні, змісту і сфери охоплення письмових звітів про розслідування, а також ролі медичних експертів при огляді ймовірних жертв [9, с. 95].

Таким чином, ця група документів ООН, в основному, присвячена процесуальним гарантіям захисту прав визначених категорій осіб, які перебувають в умовах ув'язнення, і встановлює повноваження та обов'язки посадових осіб. Відповідні гарантії передбачені і в українському законодавстві, зокрема, у ст.ст. 106, 134 КВК України [7].

Окремі документи ООН визначають повноваження і обов'язки певних категорій посадових осіб, зокрема, «Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку» 1979 р., «Принципи медичної етики, що відносяться до ролі працівників охорони здоров'я, особливо лікарів, у захисті ув'язнених або затриманих осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання» 1982 р., «Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою» 1985 р., «Основні принципи застосування сили і вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку» 1990 р., «Основні принципи, що стосуються ролі юристів» 1990 р. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку містить конкретні правила дій посадових осіб щодо підтримання правопорядку, у тому числі щодо захисту прав людини, порядку застосування сили, заборону тортур і жорстокого, нелюдського

чи такого, що принижує гідність, поводження чи покарання [10]. Прийняття «Принципів медичної етики...» було викликане численними порушеннями медичної етики стосовно ув'язнених, зокрема, участю або співучастю у тортурах або інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують людську гідність, видах поводження та покарання, або підбурювання до їх вчинення, або спроба здійснити їх [11]. На наш погляд, наявність цих порушень у тому або іншому вигляді в установах виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України пояснюється у тому числі і відомчою приналежністю лікарів та медпрацівників УВП до персоналу ДКВС. «Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою» ООН вимагає від держав, зокрема, забезпечення жертвам доступу до правосуддя, реституції або компенсації, отримання ними матеріальної, медичної, психологічної та соціальної допомоги [12]. «Основні принципи, що стосуються ролі юристів» визначають спеціальні гарантії у питаннях кримінального правосуддя, до яких відносяться: право на негайний доступ до юриста при арешті або затриманні або при пред'явленні звинувачення у скоєнні кримінального злочину; право на призначення адвоката; право заарештованих, затриманих або засуджених до позбавлення волі на отримання належних можливостей, часу і умов для відвідування їх юристом, на конфіденційні стосунки та консультації з ним [13]. Ці принципи закріплені у ч. 2 ст. 8 КВК України [7]. Таким чином, слід визнати, що принципи, правила та інші документи ООН, що мають відношення до діяльності працівників тюремних установ та правоохоронних органів, містять необхідний комплекс гарантій захисту прав ув'язнених і повинні

слугувати керівництвом персоналу ДКВС України, представникам суду, прокуратури, адвокатури, органів внутрішніх справ, громадських організацій, інших державних і недержавних інституцій, які забезпечують права ув'язнених або надають їм правову та іншу допомогу.

Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню виходить з принципів, закріплених у Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 р., однак має й певні особливості – створення і закріплення на нормативному рівні Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню – спеціального позасудового механізму контролю в місцях позбавлення волі. Комітет шляхом здійснення інспекцій перевіряє поводження з особами, позбавленими волі, з метою посилення у разі необхідності захисту таких осіб від катувань чи нелюдського або такого, що принижує їхню гідність, поводження чи покарання [14]. Відповідно до ст. 2 «кожна держава-учасниця Конвенції дозволяє інспектувати Комітету будь-яке місце, яке знаходиться під її юрисдикцією і в якому тримаються особи, позбавлені волі органом державної влади» [14].

Таким чином, прийняття Європейських конвенцій про захист прав людини і основоположних свобод і про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню необхідно розглядати у якості створення на теренах Європи однієї із дієвих гарантій для забезпечення реалізації положень, закріплених Генеральною Асамблеєю ООН у Загальній декларації прав людини 1948 р.; Конвен-

ції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 р.

На думку О. І. Іванькова, останні зміни в кримінально-виконавчому законодавстві України свідчать про бажання законодавця достатньо повно врегулювати наявні і уявні проблеми участі громадськості у виправленні та ресоціалізації засуджених. Він наголошує, що зміни у ст. 24 КВК України щодо розширення переліку осіб, які мають право без попереднього дозволу відвідування установ виконання покарань, а також щодо надання додаткових повноважень під час відвідування установи у будь-який час не є доцільними, тому що попередній перелік осіб, які могли без попереднього дозволу відвідувати УВП, охоплював усі рівні державного, відомчого і громадського контролю. Кожен із вказаних суб'єктів був наділений відповідним правом не тільки відповідно до ст. 24 КВК України, а й відповідно до власних законних повноважень. Приєднуємося до думки, що дублювання функцій громадського контролю, яке відбулось шляхом необґрунтованого залучення до відвідування установ додаткових категорій осіб, може негативно відобразитись на ефективності виконання своїх обов'язків персоналом УВП. Крім цього, додаткові права, якими наділені представники засобів масової інформації відповідно до нової редакції ч. 2 ст. 24 КВК України, та інші особи, у контексті їхнього доступу до всіх форм звітності, здійснення інспектування, суперечать вимогам п. 1 ч. 1 ст. 26 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні». Ця норма також передбачає доступ журналістів до інформації з обмеженим доступом, що може зашкодити діяльності окремих підрозділів установи і суперечить вимогам Закону України «Про державну таємницю» [15, с. 161].

Наявність і дієздатність національних механізмів для розслідування усіх скарг щодо порушень прав ув'язнених, які утримуються в тюремних установах, зокрема, національного превентивного механізму, є запорукою забезпечення цих прав.

Інспектори повинні проводити розслідування щодо порушень прав ув'язнених і в відсутність очевидних скарг, якщо є підстави вважати, що подібне порушення мало місце. Інспектори повинні знати обладнання тюремних установ, умови і порядок їх функціонування, заходи безпеки для отримання необмеженого доступу до всіх приміщень і ув'язнених. Також інспектори повинні мати можливість проводити інспекції без попередження, представляти звіти керівникам тюремних установ і адміністрацій.

Поруч із внутрішніми адміністративними інспекціями на регулярній основі мають проводитись незалежні інспекції, до складу яких повинні входити кваліфіковані і досвідчені інспектори з компетентного органу, не залежного від адміністрації тюремної установи. Серед них повинні бути фахівці з охорони здоров'я, психіатрії, освіти, безпеки життєдіяльності, експлуатації будівель та захисту інтересів вразливих категорій ув'язнених. Інспектори повинні мати можливість на вільні і конфіденційні зустрічі із ув'язненими та тюремним персоналом. Незалежна інспекційна група повинна мати право проводити інспекції після будь-якого серйозного інциденту або порушення порядку.

Важливу роль у проведенні незалежних інспекцій тюремних установ повинні відігравати місцеві неурядові організації, участь яких буде найкращою гарантією дотримання прав людини в тюремних установах, їх відкритістю для дієвого контролю з боку суспільства. ■

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Правила Манделы. Минимальные стандартные правила Организации Объединенных Наций в отношении обращения с заключенными. Приняты 17 декабря 2016 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/443/44/PDF/N1544344.pdf?OpenElement>
2. Словопедія. Словник іншомовних слів Мельничука / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://slovopectia.org.ua/42/53382/283000.html>
3. Права человека и тюремные учреждения : пособ. по вопросам подготовки сотрудников тюрем в области прав человека. Организация Объединенных Наций. – Нью-Йорк ; Женева : Изд-во ООН, 2004. – 229 с.
4. Європейські пенітенціарні правила : рекомендація № г (2006)2 Комітету Міністрів держав – учасниць Ради Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_03
5. Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання : міжн. документ від 10.12.1984 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_085
6. Факультативний протокол до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання. Ратифіковано Законом України № 22-V (22-16) від 21 липня 2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_f48
7. Кримінально-виконавчий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>
8. Принципы эффективного предупреждения и расследования незаконных, произвольных и суммарных казней : Резолюция от 24 мая 1989 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://adilet.zan.kz/rus/docs/O8900000001>
9. Руководство по эффективному расследованию и документированию пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания (Стамбульский протокол). Организация Объединенных Наций. – Нью-Йорк ; Женева : Изд-во ООН, 2004. – 315 с.
10. Кодекс поведения должностных лиц по поддержанию правопорядка. Принят резолюцией 34/169 Генеральной Ассамблеи ООН от 17 декабря 1979 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_282
11. Принципы медицинской этики, относящиеся к роли работников здравоохранения, в особенности врачей, в защите заключенных или задержанных лиц от пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания. Приняты Резолюцией 37/194 Генеральной Ассамблеи от 18 декабря 1982 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/medical_ethics_principles.shtml
12. Декларация основных принципов правосудия для жертв преступлений и злоупотребления властью. Принята Резолюцией 40/34 Генеральной Ассамблеи от 29 ноября 1985 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/power.shtml
13. Основные принципы, касающиеся роли юристов. Приняты восьмым Конгрессом ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями : межд. документ от 10.12.1984 г. Гавана, Куба, 27 августа – 7 сентября 1990 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/power.shtml
14. Європейська Конвенція про запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_068
15. Іваньков О. І. Міжнародно-правові стандарти у сфері забезпечення захисту прав засуджених до позбавлення волі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О. І. Іваньков. – Х., 2016. – 233 с.